68 ปี พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต)
พินิจธรรม เพื่อพัฒนาประชาธิปไตย

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ธนภณ สมหวัง

dhanapon.so@spu.ac.th

หัวหน้าหมวดวิชามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีปทุม

ตีพิมพ์ในหนังสือพิมพ์มติชนรายวัน วันที่ 11 มกราคม 2550 หน้า 7

ในมงคลวารคล้ายวันเกิดของพระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต) วัดญาณเวศกวัน จังหวัดนครปฐม เวียนมาอีกครั้งหนึ่งในวันศุกร์ที่ 12 มกราคมนี้ เพื่อแสดงมุทิตาจิตและความกตัญญูกตเวทิตาธรรมในมงคลวารนี้

และเพื่อให้วันดังกล่าวมีความหมายในทางธรรมต่อสาธารณชนมากยิ่งขึ้น สมกับที่พระเดชพระคุณเป็นพระนักปราชญ์ร่วมสมัยที่ทรงภูมิธรรมภูมิปัญญา เป็นที่ยกย่องและยอมรับอย่างกว้างขวาง จึงเห็นควรนำเสนอทัศนะเกี่ยวกับการสร้างสรรค์ประชาธิปไตยที่พระคุณเจ้าได้แสดงไว้ในโอกาสต่าง ๆ เพื่อเป็นแง่คิดและข้อสังเกตในการสร้างสรรค์ประชาธิปไตยไทยในสถานการณ์ปัจจุบัน

พระพรหมคุณาภรณ์ ได้ตั้งข้อสังเกตหลายประการเกี่ยวกับประชาธิปไตยว่า หลักการประชาธิปไตยในปัจจุบันนี้ยังเป็นหลักการที่แท้จริงอยู่หรือไม่ เพราะความหมายของเสรีภาพ ถูกเน้นหนักไปในแง่ของ การมีโอกาส ที่แต่ละคนแต่ละกลุ่มจะแย่งชิงผลประโยชน์กัน

และระบอบประชาธิปไตย ซึ่งเป็นระบอบการปกครองที่ได้รับความนิยมทั่วโลก ภายหลังการล่มสลายของลัทธิคอมมิวนิสต์ในสหภาพโซเวียต และยุโรปตะวันออก ซึ่งถือได้ว่า เป็นความยิ่งใหญ่และชัยชนะอันสูงสุดของลัทธิประชาธิปไตย ยังไม่ใช่ระบอบการปกครองที่ดีที่สุด หรือเป็นเพียงระบอบการปกครองที่เลวน้อยที่สุด

เพราะในขณะที่โลกส่วนใหญ่ที่ปกครองด้วยระบอบประชาธิปไตยยังต้องเผชิญกับปัญหาต่างๆ ซึ่งเป็นเครื่องบ่งบอกอยู่ในตัวว่า ในปัจจุบันประชาธิปไตยยังมิใช่ทางออกที่ดีที่สุด และมนุษย์เองก็ยังไม่ประสบผลสำเร็จในการที่จะจัดสรรระบบความเป็นอยู่ของมนุษย์ด้วยกันเองให้ลงตัวได้

ท่านจึงได้นำเสนอถึงแนวคิดเกี่ยวกับประชาธิปไตยว่า โดยทั่วไปแล้ว ประชาธิปไตยสามารถพิจารณาได้ใน 2 ลักษณะ คือ ทั้งในแง่รูปแบบและเนื้อหา ทั้งสองส่วนนี้ต้องอิงอาศัยกันและกัน

รูปแบบหรือระบบที่ดี ไม่ว่าจะเป็นระบบพรรคการเมือง การเลือกตั้ง การจัดตั้งรัฐบาล รัฐสภาที่ดีเป็นต้น ย่อมจะช่วยรักษาและพัฒนาเนื้อหาหรือสาระของประชาธิปไตยให้สมบูรณ์ได้

อย่างไรก็ตาม ส่วนที่สำคัญที่สุด ก็คือ เนื้อหาสาระของประชาธิปไตย การมีรูปแบบหรือระบบที่ดีนั้นก็เพื่อที่จะรักษาเนื้อหาสาระนี้ไว้

การปกครองระบอบประชาธิปไตยนั้น เป็นระบบการปกครองที่จัดสรรสังคมเพื่อให้เกิด ***"โอกาส"*** ที่ดีที่สุดในการสร้างสรรค์ ที่จะทำให้ชีวิตและสังคมบรรลุประโยชน์สูงสุด

โอกาสจึงเป็นสิ่งที่ประชาธิปไตยให้เพื่อให้แต่ละบุคคลได้มีโอกาสที่จะพัฒนาตัวเอง พัฒนาชีวิตและพัฒนาศักยภาพของตน ให้ชีวิตเจริญงอกงาม และให้ประชาชนเหล่านั้นแต่ละคนมีโอกาสที่จะนำเอาศักยภาพของตนออกไปร่วมสร้างสรรค์ความเจริญก้าวหน้าและประโยชน์สุขให้แก่สังคม เช่น ด้วยการมีสิทธิเสรีภาพในการเลือกตั้งและสมัครรับเลือกตั้ง

เพื่อที่จะให้ "โอกาส" ทั้งสองด้านดังกล่าวนี้เกิดขึ้นและมาบรรจบกัน ระบบประชาธิปไตยจึงมีหลักการสำคัญ 3 ข้อ เพื่อเป็นเครื่องมือในการสร้างโอกาส คือ

1. เสรีภาพ (liberty, freedom) ความเป็นอิสระ ไม่มีอะไรมากีดกั้นจำกัด หรือความมีสิทธิที่จะทำจะพูดได้ โดยไม่ละเมิดสิทธิของผู้อื่น ภายใต้เงื่อนไข ข้อกำหนด หรือความคุ้มครองของกฎหมาย เสรีภาพนี้เป็นเครื่องมือเพื่อสร้างและเปิดโอกาสให้ศักยภาพที่มีอยู่ในแต่ละบุคคลให้ออกมามีส่วนร่วมในการสร้างสรรค์สังคม

2. เสมอภาค (equality) หรือสมานภาพ ความเสมอภาค ความมีสมานฉันท์ หรือการร่วมสุขร่วมทุกข์ ร่วมในการสร้างสรรค์หรือแก้ไขปัญหา เสมอภาคโดยไม่เลือกที่รักมักที่ชัง ไม่ดูถูกดูหมิ่นเหยียดหยามกัน รวมทั้งไม่เอารัดเอาเปรียบกัน การใช้เสรีภาพในข้อที่ 1 จึงต้องมีขอบเขตในการที่จะไม่ก้าวล้ำ ไม่ละเมิดต่อผู้อื่น มีโอกาสที่จะใช้เสรีภาพอย่างเท่าเทียมกัน

3. ภราดรภาพ (fraternity) หรือความสามัคคี เอกภาพหรือเอกีภาพ ความเป็นพี่เป็นน้องกัน ความประสานรวมเข้ากันได้ หรือการรวมเข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เป็นฐานและเป็นสภาพแวดล้อมที่เอื้อให้การใช้เสรีภาพและความเสมอภาค เกิดผลงอกงามและสัมฤทธิ์ผล

เนื้อหาสาระของประชาธิปไตยทั้งสามประการนี้ จะต้องเป็นไปโดยผสมผสานเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน การใช้เสรีภาพ และสมานภาพ/ความเสมอภาค จะต้องกระทำโดยการประสานร่วมมือและรวมกำลังกัน โดยมีจุดมุ่งหมายอยู่ที่การเปิดโอกาส เพื่อนำเอาศักยภาพของทุกคนออกมาร่วมกันสร้างสรรค์สังคมให้ร่มเย็นเป็นสุข

หากตรวจสอบดูเนื้อหาประชาธิปไตยในโลกปัจจุบันนี้ ท่านได้ตั้งข้อสังเกตว่า ได้ถูกอิทธิพลของระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมเข้าครอบงำหรือแทรกแซง จนกลายเป็นประชาธิปไตยแบบทุนนิยมหรือประชาธิปไตยแบบตลาดเสรี (free-market democracy) จึงเป็นที่น่าสงสัยว่า หลักการประชาธิปไตยในปัจจุบันนี้ ยังเป็นหลักการที่แท้จริงหรือไม่

เพราะความหมายของเสรีภาพถูกเน้นหนักไปในแง่ของการมีโอกาสที่จะแย่งชิงผลประโยชน์กัน เมื่อความหมายของเสรีภาพเริ่มเขว ความเสมอภาคก็เขวตามไปด้วย ความเสมอภาคแทนที่จะเป็นเครื่องมือมาช่วยสมานสังคม ก็กลายเป็นเครื่องสร้างความแตกแยก โดยมีความหมายในเชิงแก่งแย่งผลประโยชน์กัน ภราดรภาพหรือความสามัคคีประสานร่วมมือและรวมเข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในการสร้างสรรค์สังคมก็ไม่เกิดขึ้น

ดังนั้น ทุกคนจึงต้องหันมาทบทวนและตรวจสอบความหมายของหลักการพื้นฐานของประชาธิปไตยว่า ยังเป็นไปตามหลักการที่แท้จริงหรือไม่ หรือถูกครอบงำด้วยแนวคิดทางด้านเศรษฐกิจแบบทุนนิยมหรือลัทธิการตลาดเสรี

ดังนั้น การที่สังคมประชาธิปไตยจะมีเนื้อหาสาระตามที่ได้กล่าวมานี้ สังคมจะต้องยึดหลักการใหญ่ที่จะเป็นเครื่องผูกพันคนในสังคมให้มีความสามัคคีและร่วมมือร่วมใจกัน เพื่อที่แต่ละคนจะอยู่ได้ด้วยดีและเอาศักยภาพของตนมาร่วมสร้างสรรค์สังคมประชาธิปไตยนั้นได้

หลักการพื้นฐานดังกล่าวนี้ คือความมีเมตตาหรือไมตรีตามหลักสาราณียธรรม 6 ประการ คือ

- ทำต่อกันด้วยเมตตา ด้วยไมตรี ด้วยความปรารถนาดีต่อกัน ร่วมมือประสานงานกัน
- พูดต่อกันด้วยเมตตา ด้วยความหวังดีต่อกันและมุ่งประโยชน์ต่อส่วนรวม ไม่ทะเลาะเบาะแว้งกัน
- คิดต่อกันด้วยเมตตา ด้วยความหวังดี ปรารถนาดีต่อกัน มีไมตรีจิตตอกันอย่างจริงใจ มีความรักไม่แบ่งแยก
- มีกินมีใช้ร่วมกัน แบ่งกันกินใช้
- มีความประพฤติสุจริตไว้ใจกันได้ รักษาระเบียบวินัย ทำตามกฎกติกาของสังคม
- ปรับความเห็นเข้ากันได้ เคารพรับฟังความเห็นกัน มีความเห็นชอบร่วมกัน ตกลงกันได้ในหลักการสำคัญ มีความเชื่อมั่น ยึดถือในหลักแห่งความดีงามหรือจุดมุ่งหมายสูงสุดอันเดียวกัน

เมื่อสังคมมีหลักการพื้นฐานนี้มั่นคงแล้ว ปัญหาในเรื่องเสรีภาพและความเสมอภาคก็ปรับตัวลงได้ไม่ยาก และเนื้อหาของประชาธิปไตย คือ เสรีภาพ สมภาพ และภราดรภาพ ก็จะพรั่งพร้อมบริบูรณ์ เป็นประชาธิปไตยที่มีรากฐานและแก่นสารครบครัน

การสร้างสรรค์ประชาธิปไตย จึงต้องเริ่มจากการพัฒนาและสร้างสรรค์คุณสมบัติแห่งความเป็นประชาธิปไตยให้เกิดขึ้นในแต่ละบุคคล คุณสมบัติดังกล่าว เรียกว่า **“ธรรมาธิปไตย”** ซึ่งหมายถึงแต่ละคนจะต้องถือธรรมเป็นใหญ่

ยึดถือความจริง ถือหลักการ ตลอดจนกฎเกณฑ์กติกาเป็นใหญ่ เป็นมาตรฐานหรือเป็นเกณฑ์ในการตัดสินใจ เรียกสั้น ๆ ว่า **“หลักการ”** หรือ **“ธรรม”** ซึ่งมี 2 ระดับ คือ

1. หลักการคือตัวความจริง ความถูกต้องดีงาม ความเป็นเหตุผลในสิ่งทั้งหลายที่เป็นความจริงอยู่โดยธรรมดาในธรรมชาติ

2. หลักการที่มนุษย์บัญญัติวางขึ้น โดยใช้ปัญญาพิจารณาถึงความจริง ความถูกต้องดีงามในข้อ 1. แล้วยกขึ้นมาตั้งเป็นข้อกำหนดในสังคม ให้ทุกคนยึดถือปฏิบัติตาม เช่นวางเป็นกฎเกณฑ์ กติกา หรือกฎหมาย

ถ้าบุคคลใดยึดถือธรรม คือ หลักการตามความหมาย 2 อย่างข้างต้นนั้นเป็นใหญ่ คือ เป็นมาตรฐานหรือเป็นเกณฑ์ในการตัดสินใจ บุคคลผู้นั้นก็เป็นธรรมาธิปไตย

ถ้าสังคมใด มีบุคคลที่เป็นธรรมาธิปไตย เข้ามาปฏิบัติการต่าง ๆ ในสังคม โดยใช้ระบบประชาธิปไตยที่จัดตั้งไว้เป็นสื่อและเป็นเครื่องมือดำเนินการ สังคมนั้นก็จะเป็นสังคมประชาธิปไตยที่ดี

> “ในระบบประชาธิปไตยนั้น ถือว่าเสียงประชาชนเป็นใหญ่ และเสียงประชาชนนั้นเป็นเสียงสวรรค์ ถ้าเราไม่ต้องการให้เสียงสวรรค์กลายเป็นเสียงนรก ก็ต้องพัฒนาประชาธิปไตยให้ดี โดยพัฒนาประชาชนให้มีคุณภาพ ด้วยการพัฒนาปัญญา ให้สามารถเลือกตัดสินใจด้วยการใช้ปัญญาอย่างยิ่งยวด ให้เป็นปัญญาที่บริสุทธิ์ อิสระ ไม่ตกอยู่ใต้อำนาจครอบงำของโลภะ โทสะ และโมหะ ไม่เลือกตัดสินใจหรือทำการใดเพราะเห็นแก่จะได้ผลประโยชน์ส่วนตัว โดยมุ่งหาอำนาจความยิ่งใหญ่ หรือความเคียดแค้นชิงชังมุ่งทำลายใคร หรือโดยไร้ความรู้ความคิด ไม่มีวิจารณญาณ”